

УДК: 343.13:343.3

Андрій КУНТІЙ

кандидат юридичних наук, доцент,
(Територіальне управління
Держаного бюро розслідувань,
розташоване у місті Хмельницькому)
kynt@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5076-8358

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ОПОРУ, ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО НАЧАЛЬНИКА, ЧИ ПРИМУШУВАННЯ ЙОГО ДО ПОРУШЕННЯ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

<http://doi.org/10.23939/law2025.48.221>

© Кунтій А., 2025

У статті здійснено комплексний аналіз кримінальних проваджень, порушених за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених статтями 404 та 405 Кримінального кодексу України, які регламентують відповідальність за опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, а також за погрозу чи насильство щодо начальника. Звернено увагу на проблематику, що виникає під час досудового розслідування таких правопорушень, зокрема на труднощі в ідентифікації ключових обставин вчиненого діяння, кваліфікації дій винних осіб та належної оцінки їх правової природи в умовах особливого періоду чи бойової обстановки. Особливу увагу приділено визначенню переліку обставин, які мають бути встановлені під час досудового розслідування зазначених правопорушень, зокрема: статус учасників (винного і потерпілого), характер службових обов'язків, факт вчинення опору чи насильства, застосування зброї або спеціально пристосованих предметів, настання тяжких наслідків, наявність примушування до порушення службових обов'язків тощо. Визначено також процесуальні засоби, які дозволяють зафіксувати ці обставини – слідчі дії, експертизи, допити, витребування документів та ін.

Проаналізовано практику судових рішень, зокрема позицію Верховного Суду України та вироки судів першої інстанції, що свідчать про неоднозначне трактування складів злочинів, передбачених ст. 404 та 405 КК України. Запропоновано конкретні зміни до чинного кримінального законодавства, серед яких – удосконалення формулювань частин 2 та 5 ст. 404, а також доповнення ст. 405 новою частиною, яка охоплює кваліфікуючі ознаки умисного вбивства начальника. Окремо підкреслено необхідність розробки уніфікованої методики розслідування військових кримінальних правопорушень для забезпечення правової визначеності та підвищення ефективності кримінального провадження у сфері військової юрисдикції.

Ключові слова: кримінальне провадження; криміналістична характеристика; розслідування; непокора; опір; насильство; примушування; погроза; зброя; начальник; обставини; доказування; воєнний стан; особливий період; наслідки; військовослужбовець; військова служба; начальник; знищення майна.

Постановка проблеми. Актуальна практика досудового розслідування засвідчує, що ефективність встановлення обставин учинення кримінальних правопорушень детермінується не лише здатністю уповноважених органів своєчасно ідентифікувати кримінально-правові ознаки протиправного діяння, забезпечити належний збір, перевірку та аналіз доказової інформації, а й рівнем методичної обізнаності слідчих, зокрема їх умінням виявляти криміналістично значущу інформацію, співвідносити її з типовими криміналістичними характеристиками відповідного виду злочину та на цій основі формувати найбільш ефективну модель розслідування.

У цьому контексті особливе значення має дослідження кримінальних проваджень щодо непокори та невиконання наказу. Криміналістична характеристика зазначеного виду кримінальних правопорушень, будучи складовим елементом методики їх розслідування, відіграє важливу роль у процесі побудови логічно обґрунтованих слідчих версій, а також у виборі оптимальних напрямів та тактичних прийомів здійснення досудового розслідування. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність слідчої діяльності, а й забезпечити всебічне, повне й неупереджене з'ясування обставин справи.

Метою статті є висвітлення обставин, що підлягають встановленню в методиці розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 404, 405 КК України.

Стан опрацювання. Питання розробки окремих елементів криміналістичної методики розслідування злочинів, учинених у сфері військової служби, привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, загальні теоретичні основи розслідування кримінальних правопорушень знайшли своє відображення в роботах таких дослідників, як Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гловюк, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. Ю. Калутін, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, І. І. Когутич, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, А. В. Мовчан, М. В. Салтевський, С. М. Стахівський, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, Г. В. Щербакова, Б. В. Щур, О. О. Юхно та інших.

На монографічному рівні методику розслідування військових кримінальних правопорушень в Україні вперше було висвітлено у працях Г. Є. Бершова, А. Г. Воєводи, В. В. Давиденка, В. В. Дем'яновського, М. І. Карпенка, Р. В. Комісарчука, О. С. Ткачука, В. В. Тимошка. Певні кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти правопорушень, пов'язаних з непокорою або невиконання наказу, досліджувалися у роботах В. В. Бондарєва, М. І. Карпенка та інших.

Однак слід констатувати, що криміналістичні особливості розслідування непокори та невиконання наказу, залишаються недостатньо дослідженими. У науковій літературі бракує комплексного аналізу обставин, що підлягають встановленню під час таких розслідувань, зокрема: типових способів вчинення злочинів, слідчих ситуацій, специфіки збирання та фіксації доказової інформації у військовому середовищі, а також криміналістичних характеристик осіб, які вчиняють такі правопорушення, і потерпілих.

Необхідність подальшого вивчення цих обставин обумовлена також викликами воєнного часу. Зростання ризиків конфліктів серед військовослужбовців потребує глибшого наукового осмислення механізмів виникнення та виявлення злочинів непокори і невиконання наказу, а також вдосконалення методичних підходів до їх розслідування.

Виклад основних положень. Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ст. 404 КК України та наслідків їх досудового розслідування розподілилася наступним чином: у 2020 році злочинів даної категорії зареєстровано – 3, обвинувальні акти – 1; у 2021 році зареєстровано 4 кримінальних проваджень та у 2 випадках досудове розслідування закінчилося складанням обвинувального акту; у 2022 – зареєстровано 1574 випадків, натомість в суд скеровано 316 обвинувальних актів; у 2023 році зареєстровано 15 кримінальних правопорушень даної категорії та до суду скеровано 8 обвинувальні акти; у 2024 зареєстровано – 15, до суду скеровано 5 обвинувальних актів; у період січня – липня 2025 зареєстровано – 2, до суду скеровано 1 обвинувальний акт.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування опору, погрози або насильства...

Статистика зареєстрованих кримінальних проваджень за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 405 та наслідків їх досудового розслідування свідчить про те, що у 2020 році зареєстровано - 22 та до суду скеровано - 7; у 2021 - 17, до суду - 8; у 2022 - 211, до суду - 90; у 2023 - 177, до суду - 35; у 2024 - 6, до суду - 1; у період січень - липень 2025 - 26, до суду - 2 [1].

Аналіз кримінальних проваджень, за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 404 та 405 КК України, засвідчив певну проблематику під час розслідування їх та судового розгляду. Окрім цього, статистика переконливо свідчить про необхідність розробки методики розслідування опору начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, а також погрози або насильства щодо начальника, що стане в пригоді слідчим та прокурорам під час розслідування зазначених суспільно-небезпечних військових кримінальних правопорушень.

Не вдаючись до дискусії, здійснимо спробу визначити обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 404 та ст. 405 КК України, вважаючи, що такі будуть притаманні для двох складів кримінального правопорушення.

Відтак, на нашу думку, серед обставин, що підлягають встановленню досліджуваних нами видів кримінальних правопорушень, варто виділити:

1. Обставини щодо винного та потерпілого.

Які обов'язки військової служби виконував потерпілий, чи виконував він свої службові обов'язки по відношенню до військовослужбовця, якого підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення та чи був потерпілим начальником відносно останнього, і які взаємовідносини між ними і правопорушником. Варто відзначити, що особливою ознакою об'єктивної сторони є відношення особи до військової служби та обов'язковою ознакою, що опір та насильство повинно вчинятися особою, у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби

2. 2. Наслідкові обставини.

– Чи спричинено опір військовослужбовцем (групою осіб) та в якій формі. Варто тут зауважити, що згідно ч. 3 ст. 401 КК України, особи, що не є військовослужбовцями, за співучасті у військових кримінальних правопорушеннях підлягають відповідальності за відповідними статтями розділу XIX КК України (військові кримінальні правопорушення).

– В чому полягав опір. Опір – це перешкоджання начальникові або іншій особі виконувати покладені на них обов'язки з військової служби. При опорі винний намагається не допустити виконання начальником або іншою особою службових обов'язків, не дати йому можливості діяти у конкретній ситуації відповідно до закону, вимог військових статутів або наказу начальника. Опір може вчинюватися тільки під час виконання начальником або іншою особою того чи іншого обов'язку з військової служби. Він може і не супроводжуватися насильством, а виражатися у створенні перепон, у спробі вирватися під час затримання тощо [2, с. 925].

– Чи мала місце погроза вбивством, погроза знищення чи пошкодження його майна.

– Чи були спричинені побої, тілесні ушкодження, їх ступінь тяжкості, мало місце умисне вбивство начальника.

– Чи мало місце примушування потерпілого до порушення службових обов'язків. Для кваліфікації дій як примушування обов'язковими є такі ознаки: вчинення психічного або фізичного насильства щодо начальника чи іншої особи, яка виконує військові обов'язки, а також висунення до них конкретних незаконних вимог, що мають на меті змусити припинити або змінити характер їхньої службової діяльності.

– Чи було застосовано зброю при опорі. На нашу думку, законодавцеві слід розглянути можливість внесення змін до конструкції ч. 2 ст. 404 КК України, доповнивши її окрім зброї, іншими предметами, спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень. Виклавши її у такій редакції: «Ті самі дії, вчинені групою осіб або із застосуванням зброї, чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень або такі, що спричинили тяжкі наслідки. Варто встановити чи віднесено предмет, яким здійснено опір до зброї, чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень (її вид тощо)».

– Чи настали мало місце настання тяжких наслідків. При цьому навіть умисне заподіяння під час опору чи примушення тяжкого тілесного ушкодження хоча б одній людині або середньої тяжкості декільком особам, а також необережне спричинення смерті не тягне за собою додаткової кваліфікації за статтями про злочини проти особи. Опір або примушення, внаслідок яких були умисно заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, які потягли за собою смерть потерпілого, необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 404 та ст. 121 КК України [2, с. 926]. На нашу дану позиція є лише у разі заподіяння тілесних ушкоджень, особам, що не є начальниками. У разі заподіяння тілесних ушкоджень начальнику, позиція видається доволі спірною, так як на нашу думку може бути кваліфікована за відповідною частиною ст. 405 КК України. До тяжких наслідків зазвичай відносять: зрив заходів, спрямованих на підтримання постійної бойової готовності військової частини, підрозділу або корабля; невиконання бойового завдання чи операції; знищення або пошкодження бойової чи спеціальної техніки; загибель особового складу; втрата керування військами; завдання значної матеріальної шкоди тощо [2, с. 920].

– Чи діяв на час вчинення кримінального правопорушення особливий період, бойова обстановка, чи військовий стан.

– Причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Слід зауважити, що такі не передбачені у чинному Кримінальному процесуальному Кодексі України, проте, на нашу думку слідчому, прокурору варто направляти листи до вищих керівних органів військових формувань щодо встановити причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, а також причин та умов щодо їх усунення.

Аналізуючи судову практику у військових кримінальних правопорушеннях, кримінальних, колегія суддів Верховного Суду України, встановила, що дії військовослужбовця, який спочатку погрожував заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв своєму начальникові у зв'язку з виконанням ним обов'язків військової служби, вчинених в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, а потім умисно вбив останнього, підлягають кваліфікації за п. 8 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 405 КК України [3].

Окрім цього, вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 10 лютого 2025 року, військовослужбовця визнано невинуватим ч.2 ст.15, п.1 ч.2 ст. 115 КК України, натомість засуджено за ч. 4 ст. 404, ч.2 ст. 352 КК України. Згідно обставин кримінального провадження, військовослужбовець, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, погрожуючи застосуванням гранати, здійснив перед ногами своїх двох безпосередніх командирів та в їх бік декілька пострілів з автомату, після чого здійснив постріли по автомобілю, що знаходиться в постійному користуванні свого військового начальника [4]. Цікавою є позиція суду, та органу досудового розслідування з прокурором. На даний час триває апеляційний розгляд.

Окрім того, вироком Радивилівський районний суд Рівненської області 04 квітня 2025 року, визнано винним та засуджено військовослужбовця за ч.4 ст. 404 КК України, який чинив активний опір начальникові та вирішив не вибувати за його наказом до медичної установи для проведення освідування на стан алкогольного сп'яніння, для чого складним ножем, що мав при собі наніс не менше 6 ударів по тілу майора-начальника, якими спричинив тілесні ушкодження потерпілому у вигляді: різаної рани шиї на передній поверхні зліва, різаної рани по передньо-аксиллярній лінії в проекції 8-го ребра зліва, різаної рани на передній поверхні грудної клітки, різаної рани лобно-скроневої ділянки зліва, різаної рани по зовнішній поверхні лівого ліктьового суглобу, різаних ран (садна) лівого ліктьового суглобу та лівої кисті. На нашу думку, дивним в обох випадках є кваліфікацій дій винного за ст. 404 КК України, а не за ст. 405 КК України [5].

Враховуючи наведене, відзначити те, що на нашу думку опір начальникові варто відмежовувати від насильства, що передбачене в ст. 404 КК України, тому на нашу думку варто запропонувати певні зміни і норму, що передбачає відповідальність за вбивство начальника перенести ч. 5 ст. 404 КК України та диспозицію ст. 405 КК України, доповнити частиною 5 наступного змісту:

5. Дії, передбачені частинами другою, третьою або четвертою цієї статті, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, -

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування опору, погрози або насильства...

3. Процесуальні обставини, які на нашу думку є тими, які слід встановити, шляхом проведення певних слідчих та процесуальних дій. Слід зауважити, що усі, виділені нами в ході дослідження обставини, ми можемо встановити, шляхом проведення слідчих, чи процесуальних дій (витребування речей та документів, застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, проведенням відповідних судових експертиз тощо).

Додатково, варто встановити коло свідків та очевидців кримінального правопорушення, серед яких можуть бути військовослужбовці, родичі, яким відомо факт нестатутних відносин між потерпілим та особою, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, так і будь які інші особи, яким відомі обставини кримінального правопорушення, чи які стали очевидцями кримінального правопорушення.

Додатковими важливими відомостями можуть бути матеріали відео-, фотозйомки вчиненого кримінального правопорушення, які можуть бути зафіксовані за допомогою відеокамер спостереження безпосередньо на місці, чи неподалік його вчинення, так і за допомогою камер мобільних пристроїв свідків вчиненого.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило наявність низки проблем у процесі досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, передбачених статтями 404 та 405 Кримінального кодексу України. Військові кримінальні правопорушення, пов'язані з опором або насильством щодо начальника, мають суттєві особливості, які вимагають глибокого аналізу обставин учинення таких діянь, чіткого процесуального алгоритму їх документування, а також відповідної законодавчої деталізації.

Аналіз чинної практики засвідчив необхідність розроблення спеціалізованої методики розслідування військових кримінальних правопорушень, що дозволить підвищити ефективність виявлення, фіксації та доведення обставин, які мають доказове значення. Визначення ключових обставин, що підлягають встановленню під час розслідування правопорушень, передбачених ст. 404 та 405 КК України, зокрема: службовий статус учасників, форма та характер опору чи насильства, факт застосування зброї, настання тяжких наслідків, наявність особливого періоду тощо. Встановлення процесуального механізму виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню таких правопорушень, навіть попри відсутність відповідної норми у КПК України. На підставі узагальненого аналізу судової практики запропоновано окремі зміни до конструкцій ст. 404 та 405 КК України, зокрема доповнення ч. 2 ст. 404 КК України поняттями про предмети, спеціально пристосовані або заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень, а також запровадження ч. 5 до ст. 405 КК України, яка б охоплювала випадки умисного вбивства начальника, перенесячи її відповідальність із ст. 404 КК України. Таким чином, удосконалення кримінального законодавства у сфері військових кримінальних правопорушень, а також розробка єдиної методики їх розслідування, сприятимуть підвищенню правової визначеності, забезпеченню принципу невідворотності покарання та захисту авторитету військової служби в Україні в умовах особливого періоду та воєнного стану.

Подяки. Немає.

Фінансування. Автор заявляє про відсутність фінансової підтримки для проведення досліджень, авторства або публікації цієї статті.

Внесок автора. Автор підтверджує свою виключну відповідальність за цю роботу. Автор схвалює цю роботу і бере на себе відповідальність за її цілісність.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт про зареєстровані кримінальні провадження та наслідки їх досудового розслідування: статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2020 – липень 2025 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua> (Дата звернення 08.08.2025).
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013, 1040 с. (Дата звернення 08.09.2025).
3. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 11.06.2024 у справі № 225/381/19 (провадження № 51-3238км23) <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119710459> (Дата звернення 08.08.2025).
4. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 10 лютого 2025 року. (справа № 470/110/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125030329> (Дата звернення 08.08.2025).
5. Вирок Радивилівського районного суду Рівненської області від 04 квітня 2025 року (справа № 568/389/25). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126365447> (Дата звернення 08.08.2025).

REFERENCES

1. Ofis Heneral'noho prokurora. (2025). *Zvit pro zarejestrovani kryminal'ni provadzhennia ta naslidky yikh dosudovoho rozsliduvannia: Statystychni dani za 2020 – lypen' 2025 rr.* Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua> (Accessed: 08.08.2025) [In Ukrainian].
2. Tatsiĭ, V. Ia., Pshonka, V. P., Borysov, V. I., & Tiutiuhin, V. I. (Red.). (2013). *Kryminal'nyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* (5-te vyd., dopov., u 2 t.). Pravo. [In Ukrainian].
3. Kasatsiinyi kryminal'nyi sud u skladі Verkhovnoho Sudu. (2024, 11 chervnia). *Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty KKS VS u spravi № 225/381/19 (provadzhennia № 51-3238km23)* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119710459> (Accessed: 08.08.2025) [In Ukrainian].
4. Snihurivskyi raionnyi sud Mykolaivs'koi oblasti. (2025, 10 liutoho). *Vyrok u spravi № 470/110/24.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125030329> (Accessed: 08.08.2025) [In Ukrainian].
5. Radyvylivs'kyi raionnyi sud Rivnens'koi oblasti. (2025, 4 kvitnia). *Vyrok u spravi № 568/389/25.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126365447> (Accessed: 08.08.2025) [In Ukrainian].

Received: 13.08.2025

Revised: 02.09.2025

Accepted: 29.09.2025

Published (online): 12.12.2025

Printed: 26.12.2025

Andrii KUNTII

PhD, Associate Professor
(Territorial Department
of the State Bureau of Investigation,
located in the city of Khmelnytskyi)
kynt@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5076-8358

CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION OF RESISTANCE, THREAT OR VIOLENCE AGAINST A SUPERIOR, OR COERCION OF HIM TO VIOLATE OFFICIAL DUTIES

The article provides a comprehensive analysis of criminal proceedings initiated on the grounds of criminal offenses provided for in Articles 404 and 405 of the Criminal Code of Ukraine, which regulate liability for resistance to a superior or coercion of him to violate official duties, as well as for threat or

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування опору, погрози або насильства...

violence against a superior. Attention is drawn to the problems that arise during the pre-trial investigation of such offenses, in particular, to the difficulties in identifying the key circumstances of the committed act, qualifying the actions of the guilty persons and properly assessing their legal nature in the conditions of a special period or a combat situation. Particular attention is paid to determining the list of circumstances that must be established during the pre-trial investigation of the specified offenses, in particular: the status of the participants (the perpetrator and the victim), the nature of official duties, the fact of resistance or violence, the use of weapons or specially adapted objects, the occurrence of serious consequences, the presence of coercion to violate official duties, etc. Procedural means that allow recording these circumstances are also determined - investigative actions, examinations, interrogations, requesting documents, etc.

The practice of court decisions is analyzed, in particular the position of the Supreme Court of Ukraine and the verdicts of the courts of first instance, which indicate an ambiguous interpretation of the elements of crimes provided for in Articles 404 and 405 of the Criminal Code of Ukraine. Specific changes to the current criminal legislation are proposed, including - improving the wording of Parts 2 and 5 of Article 404, as well as adding to Article 405 a new part, which covers the qualifying features of the intentional murder of a superior. The need to develop a unified methodology for investigating military criminal offenses is especially emphasized to ensure legal certainty and increase the efficiency of criminal proceedings in the field of military jurisdiction.

Keywords: criminal proceedings; forensic characteristics; investigation; disobedience; resistance; violence; coercion; threat; weapon; superior; circumstances; evidence; martial law; special period; consequences; serviceman; military service; superior; destruction of property.